

Värdegrunds-sfi

Att arbeta med läroplanens
värdegrundsmål i klassrummet

Ansvariga för genomförandet:

Karin Håkanson, Linnea Martinsson,
Ulrika Haglund och Hanna Damber
Sfi-Lärare, Folkuniversitetet

Projektgrupp:

Osborn Bladini, utbildningsledare, Folkuniversitetet
Jan Danielski, planeringsledare, Arb Vux
Seroj Ghazarian, integrations- och jämlikhetssamordnare,
Göteborgs Stad Intraservice
Thomas Lidén, projektledare GR utbildning

Rapport:

Karin Håkanson

Folkuniversitetet är ett studieförbund grundat av universitet och studentkårer. Vår verksamhet omfattar folkbildning, skolor samt utbildning för organisationer och företag. Vi verkar för ett internationellt synsätt, pedagogisk förnyelse och ett nära samarbete med universiteten. Vi är fristående från politiska, religiösa, kommersiella och fackliga intressen.

Publikationen finns att ladda ner som kostnadsfri PDF från Folkuniversitetets webbplats
folkuniversitetet.se/vardegrunds-sfi

© Folkuniversitetet 2019

Grafisk produktion: Hans Åkerskog

Göteborg 2019

Värdegrunds-sfi är ett samverkansprojekt mellan Göteborgs Stad och Folkuniversitetet. Projektet har drivits med medel från Göteborgs Stad Arbetsmarknad och Vuxenutbildning samt Jämlikt Göteborg.

Innehåll:

Sammanfattning	4
Bakgrund och inledning	5
Syfte	6
Mål	7
Genomförande	7
Utgångspunkter: Tio lektionstillfällen med "inspiratörer"	7
Gemensam APT på tema värdegrund, workshop, och metodhandledning.....	8
Lärarna gör en lista på tänkbara ämnen och metod	8
Utgå ifrån läroplanen, FN:s mänskliga rättigheter och den svenska grundlagen.....	9
De tio lektionstillfällen som genomfördes	9
Arbetsgången kring respektive lektionstillfälle.....	10
Genomförandet i punktform	10
Resultat av projektet	12
Lärargruppens slutsatser	15
Några praktiska slutsatser	16
Diskussion	17
Reflektioner kring "värdegrund" i praktiken	18
Inför implementering – idéer och förslag på metod	19
"Kartläggning" – en tankekarta med eleverna.....	20
Läs texter tillsammans	20
Arbeta med viktiga ord och fraser inom temat	20
Inspiratörer utifrån erbjuder kunskap och exempel ur verkligheten	20
Låt eleverna ta del av diskussionsmaterialet i förväg.....	20
Ett lektionspass för diskussioner	21
Ge eleverna en skrivuppgift	21
Låt eleverna tala utifrån sina texter	21
Utvärdering: Återgå till tankekartan och ordlistan.....	21
Referenser	21

Sammanfattning

Under perioden maj – oktober 2018 genomförde Folkuniversitetet med medel från Göteborgs Stad och i samverkan med ArbVux, ett projekt under namnet "Värdegrunds-sfi". Elever på sfi-kurs D i individuella spåret fick under tio lektionstillfällen arbeta med värdegrundsfrågor i teori och praktik. Temana för de tio lektionerna har spänt mellan: kultur och identitet; familj och barn; kärlek, sex och relationer; jämställdhets- och jämlikhetsfrågor; svensk skola och religionsfrihetens uttryck och begränsningar. Inspiratörer utifrån har erbjudit eleverna sin erfarenhet och kunskap inom respektive område, och eleverna har sedan diskuterat frågor och "case" utifrån sina egna erfarenheter och åsikter. Fokus har legat på konstruktiva och lösningsfokuserade samtal.

Projektet har tagit sin utgångspunkt i läroplanen för vuxenutbildningens skrivningar om uppdrag och värdegrund. Syfte och mål har varit att skapa återkommande och regelbundna tillfällen för eleverna att öka sina kunskaper om och sin förståelse för det svenska samhället och för varandra genom erfarenhetsutbyte och diskussion. Ökad kunskap ger ökat självförtroende att yttra sig och att agera, vilket i sin tur ökar möjligheten till delaktighet i ett demokratiskt samhälle. Därigenom avsåg projektet att verka för ett mera jämlikt Göteborg.

Under projektet har eleverna fått träna sina språkliga färdigheter i att beskriva, förklara och motivera sina åsikter utan att bli formellt bedömda. Det framåtsyftande målet har dock varit att genom projektet utvinna idéer och förslag på hur värdegrundsarbete kan implementeras i ordinarie undervisning mot kursmålen i sfi. Lärargruppen som har arbetat med detta har producerat ett kompendium med tio häften som kan användas helt eller i delar, tillsammans med konkreta förslag på hur temahäftena kan kompletteras med underlag för läsning och uppgifter för bedömning av muntlig och skriftlig produktion.

Några resultat och slutsatser av projektet är att såväl elever som lärare anser att värdegrunds-sfi:n har erbjudit fördjupade kunskaper med bra bredd, kring lagar, regler, praxis och normer som är relevanta för såväl vardags-, samhälls- och arbetsliv. Det har varit värdefullt, och uppskattat av eleverna, att bjuda in inspiratörer utifrån. Eleverna som deltagit har varit mycket aktiva och engagerade och uttrycker att de ökat sin förståelse för varandra och för andras perspektiv. Eleverna har också uttryckt att värdegrunds-sfi varit ett bra sätt att träna sin svenska. Lärarna anser att de genom projektet har lärt sig vikten av att formulera frågor som ger eleverna möjlighet att tala utifrån andra positioner än "invandrarens", och fått en mer nyanserad bild av elevgruppen.

Tidsaspekten har dock varit ett bekymmer. Det har varit svårt att få planeringstiden att räcka till för lärargruppens ambitioner, och det har varit svårt att få tiden att räcka till i klassrummet under själva genomförandet – delvis på grund av att inspiratörerna utifrån har haft lite svårt att anpassa språknivå och mängden innehåll till elevgruppen. Om man framgent bjuder in samma inspiratörer flera gånger, finns dock goda möjligheter att tillsammans hitta rätt nivå.

Slutligen har det funnits problem med helheten, ur elevperspektiv: Projektet genomfördes som en svit av tio lektionstillfällen, åtskilda av sommaruppehåll. Detta, tillsammans med det faktum att vi har kontinuerlig antagning, har inneburit att bara ett fåtal elever har deltagit vid samtliga tio tillfällen. Inför implementering i ordinarie undervisning föreslår lärargruppen att man arbetar med temaveckor istället för temalektioner. Det skapar ett löpande arbete med värdegrundsfrågor i en förändrad, men fortfarande kontinuerlig form.

Bakgrund och inledning

Idén att jobba med "värdegrunds-sfi" kom ursprungligen från Osborn Bladini, utbildningsledare på FOU, och Jan Danielski, planeringsledare på ArbVux, som vid ett långt tidigare tillfälle funderat över detta och hur det skulle kunna läggas upp. Projektet låg i "pipeline" på Folkuniversitetet under hösten 2017, då Osborn Bladini också hade ett par inledande möten med undertecknad rapportskrivande lärare Karin Håkanson samt Linnea Martinsson, som båda undervisar i en sfi D-klass på individuella spåret, för att få respons på idén. Tanken var redan från början att man skulle jobba med "inspiratörer", som skulle bjudas in till klasserna för att väcka tankar och frågor för vidare diskussion. Dessa inspiratörer skulle tala om kulturskillnader mellan ursprungsland och Sverige ur olika perspektiv, och gärna utifrån egna erfarenheter. Från början var tanken att ledningen skulle välja ut och kontakta dessa inspiratörer, och lärarnas roll skulle mest vara att finnas i elevgrupperna för att stötta deras samtal. Ett mål var att inte minst elever "som vuxit upp i miljöer där samhällsvärderingarna ligger långt ifrån de som är lagfästa i Sverige" (formulering ur projektbeskrivningen, maj 2018), skulle få möjlighet att uttrycka sina tankar och känslor inför olika former av kulturkrockar.

Den ursprungliga tanken var också att eleverna skulle delas in i grupper efter kön: kvinnor för sig och män för sig. Den idén övergavs så småningom genom att lärarna som fick i uppdrag att arbeta med projektet inte ansåg att en könsuppdelning kunde motiveras utan att man i detta lägger in onödiga positioneringar från början. Dessutom ansåg lärarna att arbetet med värdegrund i sig vinner på att man inte gör en sådan uppdelning. Att tala om jämlikhet, jämställdhet, och öppenhet inför olika könsidentiteter och -uttryck, och samtidigt utgå från att kvinnor och män är olika enbart utifrån sitt kön, var något som lärargruppen inte tyckte var förenligt med projektet som vi kom att tolka det.

Idén från början var att värdegrunds-sfi skulle öppna för att eleverna verkligen skulle få möjlighet att uttrycka sina åsikter inom "tabuområden" som exempelvis sex, familjestrukturer, religion och politik – med stöd av en miljö som är tillåtande men också tydlig med att man inte får kränka någon. Värdegrunds-sfi skulle vara "en fristad för ordet", en formulering som sedan användes i projektbeskrivningen. Bilden av vad som händer när "tabuområden" möter "en fristad för ordet" var att det stundtals skulle kunna bli starka känslor i klassrummet, och vi kom överens om att skolans kurator skulle finnas tillgänglig efter lektionstillfällena.

Projektet i praktiken kom dock att förskjutas mot en mer praktisk och vardaglig förståelse av begreppet "värdegrunds-sfi": mot att under lektionstillfällena erbjuda eleverna att fylla kunskapsluckor om olika företeelser, lagar, regler och normer i det svenska samhället, som är angelägna att känna till för att kunna vara en aktiv demokratisk medborgare. Lärargruppen kom överens om att eleverna framför allt behövde få möjlighet att i samtal förhålla sig till olika tänkta situationer som skulle kunna uppstå i deras liv här, och fundera över hur de skulle tänka och agera i dessa situationer. En form av lösningsfokuserade, snarare än åsiktsfokuserade, samtal. Lärargruppen kom också fram till att elevernas olika perspektiv på ett mindre brännbart sätt kunde vaskas fram genom att de gavs möjlighet att beskriva sina egna erfarenheter av exempelvis diskriminering i samhället, uppföstran i hemmet eller sexualmoral, snarare än genom att de ombeds att uttrycka åsikter om det samma. Lärargruppen ansåg att dessa ingångar i samtalen skulle öka elevernas intresse för att lyssna på varandra utan att riskera att hamna i konflikt. Ett viktigt mål med projektet har ju hela tiden varit att elevernas förståelse för andra och varandra i det svenska samhället, ska öka.

Sammanfattningsvis kan man säga att syfte och mål med projektet värdegrunds-sfi har haft några tydliga beståndsdelar från början, men också varit föremål för många diskussioner där målbilder och inte minst tankar om genomförande stundtals har varit ganska

olika och delvis förändrats efterhand. Den 18 april 2018 hölls ett uppstartsmöte, där vi enades om ett antal formuleringar kring syfte, mål och vissa beståndsdelar i arbetssättet. Vi detta möte deltog Osborn Bladini, Jan Danielski, och Seroj Ghazarian, integrations- och jämlikhetssamordnare i Göteborgs Stad, samt lärarna Linnea Martinsson, Ulrika Haglund och Karin Håkanson. Till lärargruppen för projektet knöts senare även Hanna Damberg. Efter detta möte formulerade Osborn Bladini en projektbeskrivning som skickades till ArbVux. Syfte och mål nedan sammanfattar formuleringarna från detta möte och från projektbeskrivningen.

Syfte

Ett huvudsyfte med Värdegrunds-sfi är:

Att arbeta utifrån läroplanens mål att "vuxenutbildningen ska främja förståelse för andra människor" och att skapa möjlighet till samtal om värderingar med utgångspunkten att "intolerans ska bemötas med kunskap, öppen diskussion och aktiva insatser" (SKOLFS 2012:101).

Mer specifikt är syftet:

Att öka elevernas kunskap om lagar och regler som gäller i olika delar av det svenska samhället, och som individen kan möta i sin vardag – exempelvis i mötet med skola, myndigheter och arbetsliv. Lagarna som reglerar vår frihet i det offentliga sociala rummet är en självklar del av den kunskap som Värdegrunds-sfi ska förmedla. Tillfällen att diskutera vad dessa lagar kan innebära i praktiken är en viktig del. I läroplanen står att utbildningen "ska förmedla sådana kunskaper som utgör den gemensamma referensramen i samhället och som utgår från de grundläggande demokratiska värderingarna och de mänskliga rättigheterna" (SKOLFS 2012:101). I syftet är begreppet "empowerment" (egenmakt) viktigt: Ökad kunskap ger ökat självförtroende att yttra sig och att agera, vilket i sin tur ökar möjligheten till delaktighet i ett demokratiskt samhälle. Därmed finns i projektplanen också syftet att genom värdegrunds-sfi "verka för ett mera jämlikt Göteborg".

Att underlätta integrationsprocessen och förbereda eleverna för samhällets och arbetsmarknadens krav och förväntningar, genom förståelse för och kunskap om normer och regler i det svenska samhället, parallellt med förståelse för andra som invandrat hit från olika delar av världen.

Att träna språkliga färdigheter som att beskriva, förklara och motivera sina åsikter och öka ordförrådet inom de olika ämnena som tas upp, samtidigt som det är en uttalad del av projektet att eleverna inte ska bedömas under just dessa lektionstillfällen.

Slutligen är ett syfte med projektet:

Att hitta framgångsfaktorer för hur man kan få in värdegrundsarbetet som en del av ordinarie undervisning, och dela med oss av metoder och material till både vår egen och andras verksamhet.

Mål

- Att eleverna får ökad kunskap om mänskliga rättigheter och om svensk lagstiftning kring fri- och rättigheter.
- Att eleverna får ökad kunskap om lagar, regler, normer och förväntningar i det omgivande samhället, genom besök utifrån ("inspiratörerna") och efterföljande diskussioner.
- Att eleverna får ökad kunskap om och förståelse för andra människor och andras värderingar.
- Att eleverna ökar sina språkliga färdigheter när det gäller att beskriva egna erfarenheter samt uttrycka och motivera sina åsikter, inom de ämnen som projektet tar upp.
- Att eleverna vågar uttrycka sina åsikter.

Genomförande

Utgångspunkter: Tio lektionstillfällen med "inspiratörer"

Upplägget som bestämdes från början var att eleverna i två sfi D-klasser på individuella spåret skulle ha värdegrunds-sfi under en tretimmarslektion per vecka, vid tio tillfällen. Fyra av dessa tillfällen förlades till maj och juni 2018, och resterande sex tillfällen till september och oktober 2018.

D-klasserna valdes som målgrupp eftersom D-kursen är den sista inom sfi, och eleverna behöver ha nått en viss språknivå för att tillgodogöra sig information från inspiratörerna och för att kunna delta aktivt i diskussioner. I projektplanen står att "eleverna behöver ha nått en språknivå där de kan diskutera obehindrat och ha ett flyt i språket", men det är i praktiken få elever som behärskar språket så väl på D-kurs. Eftersom vi har kontinuerlig antagning på individuella spåret, varierar ju också språknivån ganska mycket i grupperna. Det är dock fullt möjligt att ha givande och meningsfulla samtal på den språknivå som elever på D-kursen har.

För varje lektionstillfälle skulle eleverna ha en gemensam "inspirationsdel", där de två klasserna tillsammans får ta del av fakta och berättelser från inbjudna "inspiratörer" utifrån. Därefter får eleverna en rast och samlas sedan i varsitt klassrum med två lärare i varje, för att samtala och diskutera. Till varje lektionstillfälle skulle ett elevhäfte med diskussionsunderlag produceras av lärargruppen.

Gemensam APT på tema värdegrund, workshop, och metodhandledning

Seroj Ghazarian höll i maj 2018 i ett APT där hela personalen fick diskutera begrepp som "svensk värdegrund" och mänskliga rättigheter, samt prova att diskutera några situationer där våra vardagsvärderingar sätts på prov. Seroj framhöll vid detta tillfälle att "den svenska värdegrunden" uttrycks genom dess lagar (samt internationella konventioner som vi skrivit under på) och i vår vilja att följa dem, vilket förstås inte innebär att alla våra ställningstaganden i enskilda situationer är självklara.

Därefter hade de fyra lärare som skulle jobba med Värdegrunds-sfi en halvdags "workshop" tillsammans med Seroj Ghazarian, där även Osborn Bladini och Jan Danielski deltog under en del av dagen. Vid detta tillfälle diskuterade vi bland annat elevsammansättningen i de aktuella grupperna, potentiella konfliktytor med avseende på ursprung, samtalsregler som kan vara viktiga att framhålla för eleverna, och våra olika målsättningar med projektet.

Till projektet knöts också Thomas Lidén, projektledare på GR, som kom att arbeta med lärargruppen från och med augusti, för att stötta med utvärdering, reflektion och utvecklandet av metod.

Lärarna gör en lista på tänkbara ämnen och metod

De fyra lärare som skulle jobba med Värdegrunds-sfi i D-klasserna, träffades sedan för att göra en lista på tänkbara/önskvärda ämnen för de tio lektionstillfällena. Detta för att besvara frågan VAD Värdegrund-sfi ska handla om. Listan kom att innehålla ungefär 14 förslag, som sedan skalades ner till nio plus ett introduktionstillfälle. Det handlade om ämnen som barn och familj, kärleksrelationer, olika sexualiteter, identitet, jämställdhet, religionsfrihet, regler i arbetslivet med mera. Vid detta första tillfälle samlade vi också idéer om tänkbara inspiratörer.

När det gällde frågan HUR, enades vi så här i början av projektet om:

- Att vi vid närmare planering av respektive lektionstillfälle behöver fråga oss vilken faktakunskap (exempelvis lagar och regler) eleverna (och vi själva) behöver inom ämnet, och kommunicera med inspiratörer utifrån detta behov.
- Att vi ska sträva efter att formulera frågor till eleverna som uppmuntrar dem till att beskriva sina egna erfarenheter och göra egna jämförelser.
- Att vi vill använda "case" (verkliga eller hypotetiska situationer) i diskussionsunderlagen att få lösningsfokuserade snarare än åsiktsfokuserade samtal mellan eleverna.

Att lägga fokus på kunskap, jämförelser och problemlösning, ansåg vi var viktigt för att ge eleverna möjlighet att placera eventuellt känsliga frågor utanför sig själva och för att undvika debatter där "du har fel och jag har rätt". En fördel med att låta eleverna göra jämförelser mellan länder och kulturer är också att man på så sätt kan låta dem komma fram till vad de uppfattar som "svenska normer", och förhålla sig till dem.

Utgå ifrån läroplanen, FN:s mänskliga rättigheter och den svenska grundlagen

Vad är "värdegrund"? Kan man tala om "en svensk värdegrund"? I läroplanen för vuxenutbildningen står att "Utbildningen ska förmedla och förankra respekt för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande demokratiska värderingar som det svenska samhället vilar på." Lärargruppen bestämde, med stöd i den input vi fått från Seroj Ghazarian, att det enda rimliga är att i detta projekt utgå ifrån att "de demokratiska värderingar som det svenska samhället vilar på" uttrycks genom dess lagar, i första hand genom grundlagen och diskrimineringslagen.

Vi bestämde att värdegrunds-sfi måste starta med ett introduktionstillfälle, där vi förklarar och motiverar för eleverna vad Värdegrunds-sfi kommer att handla om och varför vi ska jobba med det. Vi hade gärna sett Seroj Ghazarian som inspiratör vid denna introduktion, men då han inte hade möjlighet att komma, enades vi om att vid introduktionen inte ha någon inspiratör, utan själva jobba tillsammans med eleverna och då fokusera på 1) vad läroplanen är och vad den säger, 2) de mänskliga rättigheterna enligt FN, 3) Sveriges grundlagar och vad de innebär i korthet. Vi ville också låta eleverna prova på att ta ställning i några frågor i samtal, och rent fysiskt visa hur många åsikter som kan finnas i ett enda klassrum, genom 4-hörns-övningar.

Att välja innehåll och formulera det, till denna introduktion, var viktigt inte minst för oss lärare som skulle jobba med projektet. Det blev en viktig start på vår egen process kring frågor som "vad kan vi egentligen säga (och inte säga) om 'svensk värdegrund' och 'svenska normer och värderingar'?" Hur ska vi motivera arbetet med värdegrund-sfi utan att eleverna uppfattar det som lektioner i hur man "ska" tänka?

Att läsa relevanta delar ur läroplanen för vuxenutbildningen och välja ut och språkligt förenkla uppdraget och värdegrunden enligt läroplanen till elevernas introduktionshäfte innebar att vi förtydligade för oss själva vad som är kärnan i samtliga tio lektionstillfällen i Värdegrunds-sfi.

De tio lektionstillfällen som genomfördes

Tio elevhäften kom att produceras under projektets gång. De finns som bilaga, med introducerande kommentarer om syfte och inspiratörernas roll, till denna rapport.

1. Introduktion. Läroplanen, mänskliga rättigheter, Sveriges grundlag
2. Tema: Arbetsliv
3. Tema: Identitet
4. Tema: Familj, föräldraroll och barnuppfostran – i ett nytt land
5. Tema: Att ha flera kulturer
6. Tema: Den svenska skolan
7. Tema: Kärlek, sex och relationer – olika sexualiteter
8. Tema: Kropp, kläder och jämställdhet
9. Tema: Religionsfrihet
10. Tema: Kärlek, sex och relationer – ungdomar och sex. (Kommentar: Denna lektion, där vi hade besök från en ungdomsmottagning, handlade även om sexuallagstiftning som gäller vuxna.)

Arbetsgången kring respektive lektionstillfälle

Eleverna hade som sagt tre lektionstimmar i veckan vid tio tillfällen avsatta för Värdegrundsf: på torsdagar. I praktiken kom värdegrundsf:n att till viss del "spilla över" även på annan lektionstid genom att vi lärare genomförde gemensamma tankekartor med eleverna eller ställde frågor inför kommande värdegrundstema. Ibland fortsatte vi med diskussionsuppgifter på fredagens lektion, och ibland genomförde vi korta utvärderande samtal med eleverna på fredagen.

Lärarna hade ungefär två hela dagars gemensam planering utöver den gemensamma APT:n och uppstartsmötet. Först i maj då vi skissade upp en lista på ämnen, träffade två av inspiratörerna och bokade in en tredje. Sedan en heldag i augusti inför resterande lektioner, då vi reflekterade kring vad som gjorts hittills, preciserade syften med kommande teman och bokade in fler inspiratörer. Under en del av dagen deltog Thomas Lidén från GR, och genom hans medverkan kom vi att införa och pröva olika metoder för kartläggning med eleverna, inför kommande lektionstillfällen. Inspiration fick vi av materialet "Hur gör jag", (GR Utbildning/Närhälsan 2017).

För övrigt hade lärarna gemensam planeringstid på tre timmar inför varje lektionstillfälle. Denna tid räckte ofta inte till utan överskreds. Vi träffades som regel 2 timmar på torsdag eftermiddag och 2 timmar påföljande måndag eftermiddag, inför kommande torsdagslektion. Vid några av dessa tillfällen fick vi metodstöd och feedback av Thomas Lidén, projektledare på GR Vux.

Genomförandet i punktform

- Under två heldagar spånade lärarna ganska fritt idéer för teman och tankar om innehållet för tio lektioner i Värdegrundsf. Anteckningar gjordes och sparades för att preciseras i kommande planering, och kontakter togs med inspiratörer som bokades in med en kortare beskrivning av projektet och rubriken för ämnet de skulle tala om. Till alla inspiratörer betonade vi från början att vi önskade exempel på autentiska situationer ur deras erfarenhet – privat eller yrkesmässig – som de kunde beskriva och problematisera med fakta eller frågor till eleverna. Lite närmare inpå aktuell lektion hörde vi av oss till inspiratörerna igen med lite mer konkreta frågor som vi önskade att de skulle ta upp. Vid ett tillfälle utgjordes inspiratörerna av kollegor med bakgrund i andra länder.
- Inför varje lektionstillfälle planerade lärarna kommande veckas tema tillsammans och formulerade material till elevhäftet. Här tog vi fram tidigare anteckningar om ämne och syfte och fortsatte diskussionen med frågor som: "Varför är det här viktigt?" "Vad har det här med värdegrund att göra?" "Vad behöver eleverna veta mer om?" "Finns det något mer vi behöver ta upp?" "Vad behöver vi själva veta mer om?" Vårt mål var att formulera innehåll och diskussionsunderlag med ett praktiskt och vardagligt fokus, för att hamna nära elevernas verkliga liv.

Till de sista sex lektionstillfällena hade vi inför planeringen genomfört någon form av "kartläggning" med eleverna kring kommande tema, för att få en bild av vad de tänker och vet om ämnet och vad de vill veta mer om (med inspiration från Timperleymodellen). Dessa kartläggningar gjordes i form av frågor som de fick besvara skriftligt, eller genom gemensamma tankekartor på whiteboarden. Elevernas skriftliga svar eller ett foto av tankekartorna använde vi för att formulera frågor som mailades till inspiratörerna, och vi fick ibland också underlag för diskussionsmaterialet i elevhäftena.

Eftersom det inte är möjligt att veta i detalj vad inspiratörerna kommer att säga eller vilka exempel de kommer att ta upp från sin verksamhet eller erfarenhet, skapade vi alltid egna frågor och case ("situationer") till elevhäftena som skulle kunna fungera inom temat oavsett var inspiratörerna lagt sitt fokus under den gemensamma lektionsdelen. En orsak till detta var att det inte fanns tid att detaljplanera innehållet tillsammans med inspiratörerna, och en annan orsak var att vi enligt uppdraget skulle försöka skapa ett material som kan delas vidare och användas igen, oberoende av just dessa inspiratörer. Vi var dock hela tiden öppna för att improvisera efter inspiratörernas besök, genom att själva anteckna under själva besöket och följa upp fakta eller frågor som aktualiserats, med eleverna efteråt.

- När det gäller frågor och situationer till diskussionsmaterialet i elevhäftena, ägnade lärarna en del av planeringstiden till att leta efter befintligt material för undervisning (främst via nätet), men vi kom snart fram till att det var för tidsödande och att det var bättre använd tid till att i huvudsak själva formulera frågor och "case". Vi har ibland hittat idéer i befintligt material, men sedan formulerat om dem för att passa syftet med vårt tema och vår aktuella elevgrupp. Vi har ofta använt egna erfarenheter, berättelser vi hört av elever i tidigare sammanhang, och nyhetsmaterial, för stoff till våra "case". En viktig fördel med att själva formulera frågor och situationer är att vi lärare tvingats vara mer reflekterande och självkritiska. Vi har regelmässigt ställt oss frågor som: "Vad är vi egentligen ute efter här?" "På vilket sätt har detta med ämnet att göra?" "Förutsätter vi för mycket nu?" "Kan vi ställa frågan på ett öppnare sätt?". Vi har genomgående haft diskussioner kring våra formuleringar, för att språknivån ska passa elevgruppen och vara begriplig utan att vara alltför förenklad.
- Till några av de senare lektionstillfällena gjorde vi en ordlista, som eleverna fick i förväg för att ha möjlighet att förbereda sig med översättning och förståelse av ord och begrepp, speciellt till inspirationsdelen där vi visste att språkhindret skulle vara störst för eleverna. För att skapa ordlistan utgick vi från dialogen vi haft med inspiratörerna och vad vi visste att de skulle komma att ta upp.
- Under de aktuella torsdagarna samlades eleverna från de båda D-klasserna kl. 08:45 för en gemensam lektionsdel med inspiratörerna (vid två tillfällen höll vi lärare själva i den gemensamma delen). Inspirationsdelen utgjorde cirka 1 timme och 15 minuter. Därpå hade elevgruppen en rast på cirka tjugo minuter. Efter rast gick klasserna ibland till sina hemklassrum för att där ha samtal och diskussion, ibland slog vi ihop klasserna även efter rast och de fick då samtala och diskutera i klassblandade grupper.
- Vid två tillfällen hade vi "4-hörnsövningar", men som regel genomfördes elevdiskussioner i smågrupper om 3–5 elever, där vi alltid hade blandade kön och i möjligaste mån elever från minst två olika länder i varje grupp. Grupperna var inte fasta från gång till gång, och eleverna fick inte själva välja grupp utan vi lärare delade in dem i grupper.
- Vi lärare rörde oss i grupperna under hela lektionspasset. Vi fördelade vid behov ordet så att alla skulle komma till tals, stöttade i viss mån upp med språkförståelsen, både av uppgifterna och i dialogen mellan eleverna, men fungerade också som diskussionsdeltagare med våra egna tankar. Varje grupp gästades av lärare vid minst ett par tillfällen under diskussionsdelen, men diskuterade också utan lärare under någon del av lektionspasset.
- Ofta kändes tiden till respektive lektionsdel för knapp. Inspiratörerna hade svårt att hålla sin tid på en timme. Vi påbörjade ofta del 2 efter rast med att kort summera tillsammans med eleverna, och ge tillfälle för frågor, kring vad som sagts i inspirationsdelen. Ambitionen var att också hinna med en "utslussning" efter diskussionsdelen av lektionen, där vi gemensamt skulle lyfta fram gruppernas slutsatser och åsikter och eventuellt relatera till praxis, regler eller lagstiftning som vi fått lära oss mer om, men oftast hann

vi inte med detta. I några fall gjorde vi detta på fredagens lektion istället. Nackdelen var då att en del elever som varit med på torsdagen inte kom på fredagen, och att en del som kom på fredagen inte hade varit där dagen innan.

- Lärarnas planering inför nästa veckas tema startade med att vi kort utvärderade det senaste lektionstillfället och reflekterade över vad som hade fungerat mer eller mindre bra. Vid några tillfällen hade respektive lärare genomfört en utvärdering med eleverna, kring frågor om vad de tyckte varit nytt eller intressant för dem och hur de tyckte att det hade fungerat att diskutera. Vid ett par av de tillfällen där Thomas Lidén från GR var med, gick vi igenom tidigare elevhäften med en kritisk blick, framför allt på om vi i själva materialet hade lagt in onödigt positionerande förutsättningar i frågor och case och om dessa i så fall kunde tas bort eller formuleras om – och lärdomar dras inför produktionen av nästa häfte. En återkommande fråga var språknivån hos inspiratörerna, som ofta låg för högt på grund av deras ovana att kommunicera med sfi-elever. Vi provade efterhand olika metoder för att kompensera för detta, genom ordlistor i förväg till eleverna (som nämnts ovan), genom att själva vara aktiva under inspirationsdelen och hejda inspiratörerna för att be om förtydliganden, och genom att flankera med anteckningar på tavlan.

Resultat av projektet

De resultat som beskrivs nedan, har lärargruppen kommit fram till genom löpande utvärderingar (med eleverna och i lärargruppen), genom ett intervjusamtal med en elevgrupp på nio elever som två av lärarna genomförde efter det sista lektionstillfället (23/10-18), samt genom en sammanfattande diskussion i lärargruppen under ledning av Thomas Lidén från GR efter de tio lektionstillfällenas slut (24/10-18).

Representanter från ArbVux har närvarat vid ett flertal av lektionstillfällenas "inspirationsdel", och under den senare delen av projektet kopplades en utvärderare från ArbVux in; Ida Källén, som närvarade vid fyra inspirationsdelar och också genomförde intervjuer med en elevgrupp efter projektets slut. I skrivande stund har Folkuniversitetet inte hunnit ta del av utvärderarens rapport och kan därför inte infoga det resultatet här.

1. **Projektet Värdegrunds-sfi har skapat regelbundna återkommande tillfällen för eleverna att få nya eller fördjupade kunskaper om lagar och regler, normer och förväntningar i det omgivande samhället, både genom den information som inspiratörerna har förmedlat och genom de "case" som lärarna har formulerat utifrån verkliga fall.** Inför fem av lektionstillfällena har kartläggningar gjorts tillsammans med eleverna, vilka vid flera tillfällen har lett till frågor som har fått konkreta svar. Några exempel:

Elever har frågat under vilka omständigheter ett barn kan omhändertas av socialtjänsten och de har fått exempel på orsaker till omhändertaganden, hur processen kan se ut, och de har fått lära sig vad anmälningsplikten innebär, varför den finns, och varför föräldrarna i vissa fall får information och i vissa fall inte. De har fått fördjupande förklaringar om vad det innebär att inblandade myndighetspersoner har barnens rättigheter i fokus, och de har fått möjlighet att med inspiratörerna från socialtjänsten få ventilera sina frågor utifrån hörsägen från vänner eller Facebook. Eleverna har också fått veta mer om socialtjänstens roll när det gäller att bistå och hjälpa familjer i behov av stöd. Flera elever har uttryckt att det varit värdefullt och viktigt att få veta mer om lagstiftning och praxis kring detta.

Elever har fått veta mer om diskrimineringslagens syfte och innebörd under ett besök från Göteborgs rättighetscenter, och genom verkliga fall och domstolsbeslut fått möjlighet att reflektera över hur lagen tolkats. Vid samma tillfälle diskuterades frågor om relationen mellan den anställdes frihet att utöva sin religion ("Kan man be på jobbet?") och

arbetsgivarens rätt att leda och fördela arbetet, och vilka möjligheter man som anställd kan ha att förhandla fram fungerande lösningar tillsammans med sin chef.

Eleverna har fått information om lagar kring sexuell myndighetsålder (ålder för sexuellt självbestämmande) genom besök från ungdomsmottagningen i Gamlestaden, och vilka konsekvenser lagstiftningen har för ungdomsmottagningens uppdrag och arbete. Inspiratörerna förtydligade vad sekretessen innebär för såväl ungdomarna som deras föräldrar. Frågor om vad sexuell myndighetsålder i praktiken innebär, och frågor om kvinnlig "oskuld" fick svar, och innebörden av den nya samtyckeslagen förklarades. Eleverna fick vid detta tillfälle även material med hänvisningar till var de kan hitta mer information på sina egna språk, och intresset för detta material var stort.

2. **Elever som har deltagit uttrycker att de har ökat sin kunskap om och förståelse för varandra: varandras kultur och värderingar, andras perspektiv.** Många spontana kommentarer om detta har fällts av elever under projektets gång. Här redovisas några elevcitat från gruppintervjun som Ulrika Haglund och Karin Håkanson genomförde med nio elever efter avslutat projekt (23/10-18):

"Det [Värdegrunds-sfi] har hjälpt att lära sig om flera kulturer, varandras, inte bara Sveriges kultur" (Kvinna från Syrien och Irak)

"Man kan inte ändra sig om man inte vet hur människor tänker här." (Man från Syrien)

"Jag vill ta mer positiva saker från andra kulturer." (Kvinna från Syrien)

"Det viktigaste att vi klasskamrater fick lyssna på varandras åsikter. Jag trodde att många andra var mer religiösa ... Det är bra att lyssna på alla. Även i svensk kultur är inte alla samma. Ulrika är inte samma som Linnea, Hanna är inte samma som Karin ..."
(Man från Turkiet)

"Att diskutera tillsammans och lösa olika situationer det är jättebra. Jag lärde också känna deras [klasskamraternas] åsikt." (Kvinna från Syrien)

"Förut tänkte jag att jag bara kan ha en identitet. Men nu efter Nadja och Faduma [inspiratörerna under temalektionen om identitet] tänker jag att jag kan ha flera." (Kvinna från Kosovo).

3. **De fyra lärare som genomfört projektet anser samstämmigt att eleverna genomgående har varit mycket aktiva och engagerade i diskussionsdelen av lektionstillfällena – mer aktiva än i diskussioner i reguljär sfi-undervisning. Vår uppfattning efter att hela tiden ha hört oss i grupperna, är också att samtliga deltagande elever har kommit till tals.**
4. **Samtliga elever har uttryckt åsikter och lyssnat till och kommenterat andras åsikter och erfarenheter i diskussionerna. Samtalsklimatet har huvudsakligen varit positivt och lösningsinriktat, och eleverna har ofta strävat efter att komma överens. Vid två tillfällen har konflikter mellan ståndpunkter uppstått. En gång under inspirationsdelen, då det handlade om frågan huruvida en gift kvinna ska arbeta, och en gång i en elevgrupp under gruppdiskussion där det handlade om rätten att begära fläskfri kost på förskolan. Den senare konflikten hade sin grund i oenighet om vad det innebär att anpassa sig i Sverige.** I gruppintervjun sade en kvinna från Kosovo: "Vi har lärt oss djupt och vi fick chans att prata djupt", och de övriga instämde. Hur långtgående de vågar uttrycka sina egna värderingar är dock svårbedömt. Det är ju också en fråga om språkförmåga huruvida man lyckas förklara sina tankar, och språkhindret är ett faktum. En syrisk man uttryckte följande: "Det var jättebra möjlighet att säga min åsikt

men om jag vill säga min åsikt jag vill att man ska förstå mig." Han lade till: "Men jag tror att flera personer säger vad de tror att läraren vill höra." Det sistnämnda har vi lärare funderat mycket på, och vi återkommer till detta i diskussionsdelen av rapporten (s. 17).

5. **Både lärare och elever anser att värdegrunds-sfi:n har erbjudit fördjupning kring viktiga och relevanta ämnen med bra bredd.** "Vi som är nya i Sverige, vi kände oss i vardag. Vi kan använda det i vardag." (Syrisk man under gruppintervjun). I gruppintervjun frågade vi om de saknat något ämne. Att bjuda in polisen var då ett förslag "... eftersom i många länder är människor rädda för polisen" (Kvinna från Kosovo, med instämmanden från samtliga under gruppintervjun). I övrigt tyckte eleverna att det mest relevanta funnits med.
6. **Eleverna har fått god träning i sina språkliga färdigheter under lektionerna i värdegrunds-sfi, vad gäller aspekterna höra, läsa och tala.** "Det är jättebra sätt för att träna på svenska. Träffa nya lärare, nya personer." (Syrisk kvinna under gruppintervjun). Under inspirationsdelen har de fått möjlighet att lyssna till "andra röster" än de vanliga lärarna, och trots att språknivån stundtals varit för hög, uttrycker eleverna att de har förstått huvuddelarna och att det har underlättat när lärarna bett om förtydliganden eller antecknat på tavlan som stöd. Även ordlistorna har enligt eleverna varit en hjälp. (Gruppintervjun den 23/10-18) Elevernas aktivitet under diskussionspassen har visat att vi lärare har lyckats hitta en bra språknivå i frågor och situationer. Kopplingen till inspirationsdelen och vardagligheten i många av situationerna har bidragit till kontextualisering och autenticitet – faktorer som enligt forskningen underlättar för andraspråkselever. Eleverna har i grupperna högläst frågor och situationer inför sina samtal, och utan svårighet förstått det mesta. Detaljer har de löst genom att fråga och förklara för varandra, och i enstaka fall använda lexikon i mobilen. Att eleverna är motiverade och intresserade ökar också viljan att förstå och att formulera sig.
7. **De tio elevhäften under olika teman, som lärargruppen har producerat, är ett material som kan användas igen.** Häftena kan användas i sin helhet eller i valda delar. Några idéer om hur, presenteras under rubriken "Inför implementering" (s. 19).
8. **Lärargruppen har kommit fram till och prövat några viktiga beståndsdelar i en metod för att arbeta med värdegrundsfrågor och läroplanens mål inom sfi.** Det gäller:
 - a. Samarbete mellan flera lärare är en nödvändig förutsättning för ett bra arbete med värdegrundsfrågor i klasserna. Det krävs dialog och självkritiska frågor för att välja och formulera innehåll och diskussionsunderlag. Som Thomas Lidén, vår projektledare från GR, uttryckte det: Kontinuiteten i arbetet med värdegrundsfrågor ligger framför allt hos lärargruppen.
 - b. Genomför någon form av "kartläggning" inför varje tema för att få in elevernas perspektiv i planeringen. Gemensam tankekarta på en whiteboard fungerade som ett bra sätt att få syn på både existerande kunskaper och frågor från eleverna.
 - c. Ta in inspiration och kunskap utifrån, och låt eleverna omsätta informationen genom att uppmanas till jämförelser med egna erfarenheter och genom att förhålla sig till verkliga eller tänkta situationer som de kan möta i sin vardag.
 - d. Sträva efter lösningsinriktade samtal mellan eleverna.
 - e. Stötta eleverna språkligt, genom att ge dem möjlighet att arbeta med centrala ord och fraser i förväg, genom att hejda inspiratörer och be om förtydliganden, och genom att anteckna ord de använder på tavlan. Det hjälper att se ordet i skrift och ger även möjlighet att översätta i mobilen.

Idéer för hur man kan implementera detta i ordinarie undervisning mot kursmålen och koppla på arbetssätt som genererar språkproduktion för bedömning, är också ett resultat. Dessa idéer presenteras under rubriken "Inför implementering" (s. 19).

9. **Lärargruppen har ökat sin egen förståelse för eleverna och fått en mer nyanserad bild av elevernas olika perspektiv.**
10. **Lärargruppen har utvecklat sitt samarbete genom hela projektet.** Vi har blivit tryggare med varandra, upptäckt fördomar och fallgropar, och efterhand blivit mer effektiva med att formulera diskussionsmaterialet eftersom vi blivit mer samkörda vad gäller syfte och mål. Vi anser också att vi under processens gång har blivit bättre på att formulera öppna frågor som inte positionerar eleverna från början.
11. **Ledningen har blivit uppmärksam på behovet att arbeta med värdegrundsfrågor även inom organisationen.** Erfarenheten av att diskutera våra olika mål- och syftesbilder under projektet, har visat att ett bra arbete gentemot eleverna, startar i personalgruppen. En studiedag om värdegrundsfrågor är planerad i december.

Lärargruppens slutsatser

En positiv slutsats är att arbete med värdegrundsfrågor är viktigt och roligt, och engagerar både lärare och elever. I vårt utvärderande samtal den 24/10, lett av Thomas Lidén på GR, blev det dock tydligt att lärargruppen upplevt att det funnits en otydlighet i uppdraget från början, vilket har påverkat arbetet under projektiden. Målbilderna hos projektgruppen (och även inom projektgruppen) har stundtals skiljt sig en del från lärargruppens, både kring vad som är möjligt och vad som är önskvärt. Detta har redan berörts under rubriken "Bakgrund och inledning" (s. 5). Det är i sig en lärdom, att det tar tid att komma fram till gemensamma målbilder och arbetssätt när det gäller arbete med värdegrundsfrågor inom sfi. Olikheterna har tvingat fram diskussioner som säkerligen har varit nödvändiga.

Lärargruppen är naturligtvis inte nöjd med innehåll och material i minsta detalj – men vi anser att inriktningen mot "vardagssituationer" och fakta har varit ett bra sätt att undvika känslan av "tabu" och öka tryggheten både för oss lärare och för eleverna. Vi har också helt avstått från att låta politiska konflikter från hemländerna få någon plats i samtalen, och istället haft fokus på samhället här, självklart med jämförande perspektiv. Vi tror att det var rätt beslut. Vi anser att det är en framgångsväg, som dessutom underlättar implementering i ordinarie undervisning, att först tillföra kunskap och material för att få en gemensam utgångspunkt, och sedan diskutera utifrån den. Att gå direkt på åsikter ökar risken att eleverna diskuterar och hamnar i konflikt utifrån fördomar. (Exempelvis: en elev trodde att man inte får prata om religion på jobbet i Sverige, en annan elev trodde att eleverna under skolans lektioner i sex och samlevnad uppmanas att praktisera sex, en tredje hade hört att grannens barn blev tagna av socialen för att hon inte hittade en bostad).

En slutsats är också att "tiden har varit emot oss". Vad gäller planeringen: Att formulera ett bra innehåll med ett självkritiskt öga och en tydlig koppling till uppdraget, har kunnat sluka hur mycket tid som helst. Vi lärare har tvingats arbeta med att synliggöra vår egen värdegrund och försöka få syn på våra egna fördomar, något som varit tidsödande men nyttigt och nödvändigt. Vi har dock i lärargruppen känt en stress över att inför torsdagarna hinna producera elevhäften med genomtänkta frågor och situationer – därtill på en svenska som vi vridit och vänt på för att nå förenkling utan förytligande. Vi har därmed inte haft tid att göra ett tillräckligt systematiskt utvärderingsarbete. Det hade varit önskvärt att utvärdera med eleverna efter varje lektion med någon form av enkät som hade

haft likartade frågor från gång till gång, för att kunna jämföra svaren mellan de olika tillfällena under projektet. Vi har helt enkelt inte haft tid till detta. Kort sagt kan man säga att inför en tretimmars lektion har vi lagt minst 4 timmars planering plus 30 minuters kartläggning i klass, utöver heldagsplaneringarna. Det är svårt att genomföra inom ramen för ordinarie arbetstid. Å andra sidan – när vi framgent fortsätter arbetet i någon form, kan vi luta oss på ett genomtänkt material och ägna tid åt ett bättre kringarbete. Även de lärare som eventuellt "tar över" vårt material, kan korta planeringstiden genom att utgå från existerande material.

Tiden har också varit ett problem när det gäller själva lektionstillfällena. Inspiratörerna har genomgående dragit över tiden, dels för att de haft med sig för mycket innehåll och dels för att de inte förutsett att språkhinder drar ner tempot. Tiden för diskussionsdelen har behövt få vara minst en timme för att eleverna ska hinna med både viss bredd och fördjupning, vilket har inneburit att en gemensam uppsamling eller "utslussning" som det formuleras i projektbeskrivningen, sällan har hunnits med inom ramen för de tre timmarna. Istället har det ibland gjorts på en del av nästföljande lektion. En gemensam "kartläggning" inför planeringen av temat har av uppenbara skäl behövt göras i förväg, det vill säga på en annan lektion. Av detta drar vi slutsatsen att ett tema med fördel skulle kunna utgöra en hel veckas arbete i elevgrupp (15 timmar), snarare än tre timmar, i framtida implementering. Det skulle då innebära ett annat upplägg än vi haft under projektiden. Det är lätt att se möjligheterna att bygga ut varje temahäfte med mer material och uppgifter för läsning och språkproduktion som ger underlag för bedömning. Elevernas produktion kan då även ge svar på vad eleverna har uppfattat och lärt sig.

Det är värdefullt på många sätt att bjuda in inspiratörer utifrån. Det integrerar undervisningen med det omgivande samhället, och representanter från olika myndigheter, organisationer och andra samhällsinstitutioner kan stå för kunskap som lärarna själva inte har. Men lärarna drar slutsatsen att det ofta är svårt för inbjudna gäster att hitta en tillräckligt förenklad språknivå. Det gäller både materialet (powerpoints) och den muntliga framställningen. Samtidigt var flera av våra inspiratörer glada över att få komma till skolan eftersom det ger dem möjlighet att nå ut med sin information till grupper som de ofta inte når. En slutsats är därför att det är en god idé att hålla kontakten och använda samma inspiratörer flera gånger på skolan och hitta ett återkommande samarbete. Det underlättar för inspiratörerna att genom erfarenhet och dialog med lärarna hitta en form för kommunikation som fungerar bättre. En idé för framtida implementering, är att filma inspiratörerna och på så sätt ge eleverna chansen att lyssna igen, exempelvis genom att lägga filmerna på deras digitala lärplattform. Något som behöver utvecklas i ett vidare arbete är elevaktiviteten under inspiratörernas besök. Det har blivit för mycket envägskommunikation i denna del. Dels på grund av att inspiratörerna velat hinna med mycket, dels för att eleverna har svårt att hinna formulera sina tankar och eventuella frågor när inspiratörerna vill ge dem ordet.

Slutligen har lärargruppen, med stöd av Thomas Lidén, också insett vikten av att i arbete med värdegrundsfrågor ge eleverna möjligheter att tala utifrån olika positioner: inte bara "invandrarens", utan förälderns, barnets, syskonets, yrkesrollens, partners, singelns ... Detta är något som vi kan utveckla ännu mer.

Några praktiska slutsatser

Upplägget med tio lektionstillfällen, ett per vecka, som dessutom åtskildes av sommaren, innebar ett problem med helheten som vi insåg redan från början. Vi har kontinuerlig intagning, vilket innebär att majoriteten av eleverna INTE var med vid samtliga tio tillfällen. Det innebär också att många elever kom in i projektet efterhand och därmed inte deltog vid introduktionstillfället. Introduktionstillfället innehöll både motiveringar

(”varför ska vi göra detta?”) till själva projektet värdegrunds-sfi, och viktig förkunskap med texterna om mänskliga rättigheter och den svenska grundlagen. Idealt skulle sedan de olika temalektionerna bygga vidare på detta, och såväl introduktionen som de olika temana befrukta varandra med återblickar och referenser dem emellan. I praktiken deltog en ”genomsnittselev” vid 3 – 5 tillfällen.

Eftersom varje lektionstema, med hänsyn till ovanstående, planerades för att kunna fungera som en helhet i sin egen rätt, har elever som deltog kunnat få ut något av dem utan att det förutsatts att de deltagit vid de tidigare. Dock hade man kanske behövt ”återgå” till frågan om VARFÖR vi gör detta, flera gånger. En mening som en lärare formulerade under en av de sista lektionerna, med anledning av en elevdiskussion, var: ”Den andres frihet är min gräns”. Det var en mening som slog an en ton av ”aha” i klassen. Kanske behöver man ha några ”motton” att ta med sig in till varje lektion. För det är ju vad det handlar om: att känna till hur våra fri- och rättigheter samtidigt ålägger oss skyldigheter och krav på respekt.

En slutsats är, att eftersom det ändå är omöjligt att hålla ihop tio tematillfällen som en helhet, kan man lika gärna separera dem och istället låta varje tema ta mera tid – förslagsvis en vecka. Om man exempelvis skulle ha ett ”värdegrundstema” under en vecka per månad, skulle en genomsnittselev delta vid 4 – 5 teman. Och de flesta elever skulle inte komma att delta i samma tema mer än en gång.

En fråga, till sist, som har varit föremål för en del huvudbry, är ”kartläggningsmomentet”, som vi i samråd med Thomas Lidén från GR (med bakgrund i Timperleymodellen och praktiska tips från lärarhandledningen ”Hur gör jag?”) införde under projektets andra del efter sommaren. Kartläggningen syftar till att ta reda på vilken kunskap som finns i elevgruppen, vilka frågor som finns och vilka kunskapsbehov som finns. Det praktiska problemet är att man inte förutsättningslöst kan kartlägga elevbehovet, utan ett visst urval och avgränsning behöver formuleras först. Inte minst för att lärarna ska kunna förbereda och välja inspiratör. Ett annat dilemma är att ”kartläggningen” bör ligga nära själva genomförandet av temalektionen i tid, för att eleverna inte ska tappa kontakten med den. Samtidigt måste lärarna hinna ta tillvara den input som kommer från kartläggningen, i sin planering. Vi tänker att de elevhäften som vi har producerat, kan ge andra lärare möjlighet att spara tid i sin egen planering, och att de helt enkelt kan lägga till (och dra ifrån) i häftena utifrån den egna elevgruppens specifika frågor. Elevernas frågor kan ju också styra inspiratörernas fokus. HELA tematillfället kan dock av praktiska skäl inte styras av elevfrågor.

Diskussion

De tio lektionerna med värdegrunds-sfi har erbjudit eleverna möjligheter till ökad kunskap om lagar och regler, och i viss mån normer och värderingar, i det svenska samhället. De har haft många tillfällen att utbyta erfarenheter och åsikter med varandra, och aktiviteten i diskussionsdelen har genomgående varit hög. Vi lärare tycker att vi i elevhäftena har hittat fram till engagerande frågor och uppgifter på en språknivå som eleverna kunnat ta till sig, bland annat genom tydlig kontextualisering – men som samtidigt har utmanat eleverna och tvingat dem att ta reda på betydelsen av nya ord och begrepp.

Samtidigt är det svårt att värdera utfallet i relation till syfte och mål: hur kan vi veta om eleverna har ökat sin kunskap om friheter, rättigheter och skyldigheter, när vi inte mätte den från början? Och ännu svårare: hur vet vi att de har ökat sin förståelse för andra? Elever har själva uttryckt att de har fått insikter om andras perspektiv, men det är värden som inte är lätta att mäta. I vårt förslag om implementering, lägger vi därför fokus på att tillsammans med eleverna återgå till utgångspunkten (kartläggningen) för att tillsammans summera vad man har fått ut av temat.

Har eleverna vågat uttrycka sina åsikter? En elev uttryckte i gruppintervjun (23/10-18) att en del elever säger vad de tror att läraren vill höra. Så är det säkerligen ibland. Vårt intryck är att eleverna förvånansvärt ofta var överens i sina diskussioner, och att starka positioneringar uteblev. Det är dock en naturlig vilja hos de flesta, att sträva mot konsensus. Vi lärare har också varit medvetna om att vår närvaro i grupperna säkert har påverkat samtalen. Men att säga vad man tror att läraren vill höra, är ju också en form av anpassning, som inte nödvändigtvis enbart är av ondo. Kanske visar det att man har uppfattat en norm och hur man kan förhålla sig till den socialt. Generellt uppfattar vi lärare dock att eleverna i de flesta fall har uttryckt olika perspektiv och åsikter som de står för.

Har vi "verkat för ett mer jämlikt Göteborg", som det formulerades i projektbeskrivningen? Ja, om man utgår ifrån att eleverna har lärt sig åtminstone en del nytt, om regelverk och om institutioner som finns i Göteborg (exempelvis genom besök från en grundskolerektor, från socialtjänstens familjeenhet, från en ungdomsmottagning, från Göteborgs rättighetscenter, från organisationen Homan i Göteborg), så tror vi lärare att man vågar påstå att vi har det, genom projektet. Också genom att diskutera praktiska frågor, om exempelvis föräldrarnas rättigheter och skyldigheter gentemot skolan, eller olika diskrimineringsärenden, tror vi att vi med fog kan säga att de elever som deltog har ökat sina möjligheter att delta i samhället på mer jämlika villkor.

Huruvida eleverna har förberetts "för arbetsmarknadens krav" och blivit "mer anställningsbara" (syftesformuleringar ur projektbeskrivningen i maj 2018) är inte lätt att säga. Det finns många pusselbitar av betydelse i något sådant. Under tema "Arbetsliv" pratade våra inspiratörer från Samjobb väldigt praktiskt inriktat om vikten av att individen själv hittar framkomliga vägar till jobb genom att fundera över sina möjligheter och begränsningar i relation till det svenska samhället – bland annat i samråd med studievägledare. De illustrerade också med en improviserad anställningsintervju, hur en svensk arbetsgivare förväntar sig entusiasm, självförtroende och intresserade frågor om jobbet. Under tema "Religionsfrihet" pratade inspiratören från Göteborgs rättighetscenter om klädkoder på vissa företag och om möjligheten att ha en dialog med sin arbetsgivare om sin religionsutövning för att hitta bra lösningar för båda parter. En del elever uttryckte att de blivit inspirerade och lärt sig intressanta saker – inte minst om jobbintervjun, men andra tyckte inte att informationen var så relevant för dem.

Vi lärare har tydligt sett och elever har själva uttryckt, att värdegrund-sfi har varit ett bra sätt att träna sina språkliga färdigheter i svenska. För projektets del bestämdes dock att eleverna inte skulle bedömas under lektionerna i värdegrunds-sfi, med hänvisning till att de skulle vara "en fristad för ordet. Därmed har vi inte "mätt" detta värde. När man implementerar värdegrundsarbete i ordinarie undervisning är det dock varken möjligt eller önskvärt att på detta sätt avstå från bedömning. Tvärtom är det centralt att "bygga in" produktion både för övning och för bedömning – och vi tror att det kommer att vara lätt att göra det på ett naturligt och fruktbart sätt. Mer om detta under "Inför implementering" (s. 19).

Reflektioner kring "värdegrund" i praktiken

En fråga, som vi lärare hela tiden haft med oss och ställt oss när vi valt innehåll och formulerat diskussionsmaterial, är "Vad har det här med värdegrund att göra"? Det är lätt att ha bilden av att värdegrundssamtal direkt måste ställa stora och brännbara frågor om allas lika värde, om jämlikhet och frihet, om begränsningar och straff, om makt i hem och samhälle. Vi har försökt ha dessa frågor i bakgrunden, och låta aspekter av dem ta plats i mer vardagliga frågor. Det brännbara är inget självändamål. När en manlig elev under temalektionen "Arbetsliv" hävdade att inte vill att hans blivande fru ska förvärvs-arbeta, väcktes en del upprörda stämningar i klassrummet. Både inspiratörerna och vi

lärare valde då att huvudsakligen fokusera på praktiska aspekter i Sverige. Inspiratörerna berättade om hur en invandrarkvinna som inte arbetade och inte heller varit involverade i familjens ekonomi, fann sig utsatt när hennes man plötsligt gick bort. Vi pratade också om hur det samhällsekonomiska systemet i Sverige ofta kräver att båda föräldrarna arbetar i en familj. Naturligtvis ställdes även frågan till mannen om det inte är viktigt vad kvinnan själv vill, men när han svarade att han kommer att välja en kvinna som själv vill vara hemmafru, var det inte fruktbart eller lämpligt att pressa honom vidare. Det var tydligt att många av eleverna i klassrummet, flera manliga men främst kvinnliga, inte delade hans uppfattning – något som gjorde honom ganska utlämnad. En kvinnlig elev skrev i utvärderingen efter lektionen: "Det var inte bra när jag fick veta att ännu mer man [män] tänker om kvinnor [att de] kan inte göra jobb eller ha fritt liv. Jag var lite rädd jag tänkte nu jag är i landet var jag bodde och att det är lika, men det var inte sant. Om man kan ändra deras tankar det är bra. Vår situation var inte samma som [den är] nu."

Frågor om jämställdhet har ofta fått en praktisk inramning. Ett exempel är när vi diskuterade den svenska skolan, och eleverna jämförde ämnen i den svenska skolan med ämnen som de själva har haft. I en elevgrupp diskuterades då ämnet hemkunskap, och det framgick att bara de kvinnliga eleverna fått lära sig att laga mat och baka i skolan. En manlig elev som inte fått lära sig det i skolan konstaterade att han inte hade saknat det, men att han är glad att hans son kommer att få lära sig detta i svensk skola: "eftersom män behöver kunna det här".

En central fråga för oss lärare har genomgående varit hur vi ska undvika "pekpinnar"; att det hela ska gå ut på att eleverna ska tycka "rätt" saker. Det är lätt att vara hemmablind, och oreflekterat förmedla att vårt svenska samhälle står för "utveckling" i moraliskt och värderingsmässigt hänseende. Vi lärare kan tala om regler och lagar, och i viss mån om vanliga företeelser och traditioner i Sverige, men vi kan knappast berätta vad "svenska värderingar" är, och det vore knappast önskvärt. I elevdiskussionerna har vi lärare försökt att delta som de personer vi är, inte som representanter för svenskheten – även om vi säkerligen inte har lyckats fullt ut. Samtidigt: I projektbeskrivningen skrev Osborn Bladini att "dialogen [...] får aldrig kantra över i kulturel relativism". Vi lärare har försökt att hålla oss till fakta att återkomma till, när värderingar i elevgrupperna dragit mot konflikt. Ett exempel är när en elev tyckte att föräldrar som vill ha halal-mat till sina barn i förskolan, väl kan laga den själva och skicka med dem mat till skolan. Hon menade att man inte kan förvänta sig att religiösa preferenser grundade i islam ska kräva anpassningar från det svenska sekulära samhället. I den här situationen var det lätt att samla upp frågan och förtydliga att religionsfriheten i Sverige har tolkats så att det är en rättighet att begära specialkost i den obligatoriska skolan. Frågan om rätten till specialkost i skolan ledde oss också till den större frågan om majoritetsprincipen i vår demokrati och hur den har sin motvikt i olika typer av skydd för minoritetsgrupper.

Inför implementering – idéer och förslag på metod

En god idé kan vara att ägna en gemensam studiedag åt att läsa läroplanens formulering av utbildningens uppdrag, och diskutera begrepp som "mänskliga rättigheter" och "demokratiska värderingar". Vad innebär dessa begrepp, och i vilka situationer i vår vardag blir de aktuella? Vilka *uttryck* har "de demokratiska värderingar som det svenska samhället vilar på", i samhället (i institutioner, lagar, regler)? Hur uttrycker vi dem själva? Vad bör man ta upp när man jobbar med värdegrundsfrågor inom sfi? Vilka mål har man med att arbeta med detta? Vad är möjligt och önskvärt att göra, och vad är det inte? Och vilka mål i kursplanen lämpar sig särskilt att sträva mot, i samband med värdegrunds-sfi?

Vårt förslag på implementering nedan, utgår ifrån att stoffet under respektive temarubrik mycket väl kan utgöra grunden i ett arbete mot kursmålen. "Utbildningen ska ge språkli-

ga redskap för kommunikation och aktiv deltagande i vardags-, samhälls- och arbetsliv.” (Kursplan för kommunal vuxenutbildning i svenska, Skolverket) och i nedanstående förslag har vi utvecklat projektet som vi genomförde, med idéer om hur man kan koppla på läsande, ordinläring, skriftproduktion och muntlig framställning.

Inför varje tema behöver lärargruppen som ska arbeta med detta ha valt temarubrik (vi utgår ifrån att våra häften kan användas med justeringar efter behov), bokat in inspiratör, letat upp och valt ut ett par passande texter och påbörjat en ordlista (som kan fyllas på tillsammans med eleverna). Planeringstid i anslutning till lektionspassen används för att kommunicera elevfrågor till inspiratörerna och göra justeringar i diskussionsmaterialet.

Så här kunde en svit lektioner kring ett temahäfte se ut:

”Kartläggning” – en tankekarta med eleverna

Gör någon form av ”kartläggning” tillsammans med eleverna inför valt tema, veckan innan. Att skriva temarubriken på en whiteboard och anteckna ord, påståenden och frågor som eleverna tar upp, är ett enkelt sätt som enligt vår erfarenhet engagerar eleverna – så pass att man oftast får lov att avstyra att diskussioner uppstår direkt. Ta ett foto på tankekartan och ta med den till planeringen. Använd input från tankekartan för att kommunicera med inspiratörerna om vad de behöver ta upp.

Läs texter tillsammans

Hitta ett par texter som aktualiserar någon aspekt av temat och läs och diskutera den tillsammans med eleverna. Det kan vara faktatext, skönlitterär text (kortnovell eller krönika) intervju, reportage eller debatterande text. Texterna kan också utgöra exempel, hela eller i delar, för elevernas egen kommande textproduktion.

Arbeta med viktiga ord och fraser inom temat

Gör en ordlista med centrala ord, begrepp och fraser som eleverna får arbeta med innan inspiratörerna kommer. Detta kan vara en hemuppgift.

Inspiratörer utifrån erbjuder kunskap och exempel ur verkligheten

Låt inspiratörernas besök utgöra innehållet för en hel lektion, vilket inte behöver innebära att de stannar hela passet. Var aktiv som lärare med att stoppa och be om förtydliganden vid behov, och flankera gärna med att anteckna ord på tavlan. Ge eleverna chans att verkligen ställa frågor och förhålla sig till det som sägs genom att stötta med metoder som underlättar detta (”bikupor”, korta avbrott för att formulera frågor med hjälp av lexikon, och så vidare). Summera tillsammans och anteckna på tavlan vad de har lärt sig och uppfattat som intressant under inspiratörernas besök. Filma gärna inspiratörerna om möjligt, och lägg filmen på elevernas digitala lärplattform så att de har möjlighet att titta igen. Det är förstas möjligt att göra studiebesök på plats istället för att ta in inspiratörerna i klassrummet.

Låt eleverna ta del av diskussionsmaterialet i förväg

Ge eleverna diskussionsmaterialet (elevhäftena) en dag i förväg (i slutet av inspiratörernas besök), så att de har chans att läsa igenom frågor och situationer med hjälp av lexikon, och tid att fundera över vad de vill säga. Detta ger mer jämlika förutsättningar mellan eleverna i kommande diskussioner, och kan kompensera för såväl social som språklig osäkerhet.

Ett lektionspass för diskussioner

Välj passande upplägg för diskussionerna och gemensamma regler för samtalen. En god idé kan vara att låta eleverna själva fungera som "moderatorer" i grupperna – en roll som kan "byta ägare".

Ge eleverna en skrivuppgift

Efter diskussionspasset: Formulera en skrivuppgift som eleverna får i hemuppgift. Det kan vara en beskrivande text (med utgångspunkt i egna erfarenheter och kunskap som har med temat att göra) eller en argumenterande text (där eleven väljer något från dagens diskussion som har engagerat). Eleverna får respons på sin text och får i uppgift att förbereda en muntlig presentation.

Låt eleverna tala utifrån sina texter

Eleverna ges sedan möjlighet att tala, med sin text som utgångspunkt. Eleverna bör då få möjlighet att tala utan att bli avbrutna, och man får lägga upp bra klassregler för lyssnande och respons. Elevernas muntliga presentationer blir både material för bedömning och en ytterligare belysning av olika perspektiv på ämnet i klassen.

Utvärdering: Återgå till tankekartan och ordlistan

Projicera den ursprungliga tankekartan på tavlan och utvärdera tillsammans. Vad har vi fått vet mera om? Vad har vi lärt oss? Vad var mest intressant? Hur fungerade de olika lektionspassen? Återgå till ordlistan och låt eleverna sitta i grupper med den, exempelvis i form av "ordkort". De tar ord för ord och förklarar betydelse, kategoriserar ordklass och ger exempelmeningar. Förstår de alla orden nu? Kanske kan de också skriva upp fler ord eller fraser som de har lärt sig under veckan.

Referenser

Det professionella lärandets inneboende kraft. Timperley. Studentlitteratur, Lund 2003.

Hur gör jag? En praktisk lärarhandledning för SRHR på sfi. Hostetter m.fl. GR-utbildning/ Närhälsan 2017

Kursplan för kommunal vuxenutbildning i svenska för invandrare (www.skolverket.se)

Läroplan för vuxenutbildningen, reviderad 2017 (SKOLFS 2012:101)

Muntlig källa: Seroj Ghazarian, integrations och jämlikhetssamordnare i Göteborgs Stad. (APT och workshop i maj 2018)

